

Проблема антикризового регулювання економічних процесів в умовах міграції населення

Курилюк Юрій Богданович¹

Опубліковано	Секція	УДК
15.05.2023	Економіка	338.14

DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8002680>

Ліцензовано за умовами Creative Commons BY 4.0 International license

Анотація. Проблематика антикризового регулювання економічних процесів в умовах масштабної міграції населення є багатоаспектною і потребує міждисциплінарних підходів. Економіка України зазнала руйнівного впливу через зниження реального валового внутрішнього продукту й зростання дефіциту бюджету й рівня інфляції, порушення логістики й торгівлі. Наслідки цієї війни вже торкнулися локального й глобального вимірів. Аналіз заходів антикризового відновлення економіки України призводить до висновків про необхідність оптимізації моделей розвитку регіонів з урахуванням фактичного стану їх руйнації та ресурсних спроможностей. Масштаби міграції українського населення є катастрофічними. Розв'язання проблематики реструктуризації ринку праці виступає базисом антикризового регулювання економіки. Визначені в цьому дослідженні ключові аспекти антикризового регулювання економічних процесів, а також основні базиси реструктуризації ринку праці можуть стати напрямами наукових досліджень для формування ефективних стратегій.

Ключові слова: антикризове регулювання економіки, міграція населення, внутрішньо переміщені особи, вимушені мігранти.

The problem of anti-crisis regulation of economic processes in conditions of population migration

Annotation. The issue of anti-crisis regulation of economic processes in the conditions of massive population migration is multifaceted and requires interdisciplinary approaches. Ukraine's economy suffered a devastating impact during the year of the war, with a decrease in real GDP and unprecedented growth in budget deficits and inflation, as well as disruptions in logistics and trade. At the same time, a war of this scale also has a significant impact on the economies of the EU and global countries. Experts argue that the war in Ukraine may impede or even delay the achievement of UN Sustainable Development Goals, not only for Ukraine but also for the EU and other countries, especially those that are developing and more vulnerable to economic threats. The consequences of this war have already affected both local and global dimensions. The government has identified four priority sectors that are expected to become the engine of economic recovery. However, insufficient transparency, high levels of

¹ доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри теорії та історії держави і права, ВНЗ «Національна академія управління», Україна, 03151, м. Київ, вул. Ушинського, 15, <https://orcid.org/0000-0002-4035-4431>

corruption, and incomplete judicial, tax, and administrative reforms diminish investors' trust, restrain entrepreneurship, and nullify economic development strategies. The anti-crisis recovery of Ukraine's economy already leads to the conclusion of the need to form optimal regional development models, taking into account the actual state of their devastation and resource capabilities during both the current and post-war periods. The scale of migration of the Ukrainian population is catastrophic. Solving the problem of labor market restructuring serves as the basis for anti-crisis regulation of the economy. According to rough estimates, the total number of internally displaced persons and refugees abroad may reach 30-40% of the population of Ukraine. The objective uncertainty regarding the duration of the war and the threat of possible freezing of the conflict increases the risks of a significant outflow of human and intellectual capital. On the other hand, the chaotic distribution of internally displaced persons across regions of Ukraine and the ruin of many enterprises and businesses lead to a labor resource imbalance. The key aspects of anti-crisis regulation of economic processes in the conditions of massive forced population displacement, as outlined in this study, as well as the main bases for restructuring the labor market, can become directions for scientific research aimed at forming effective strategies.

Keywords: anti-crisis regulation of the economy, population migration, internal displaced persons, forced migrants.

Вступ

Проблематику антикризового регулювання економіки через призму стійкості державного управління, критичної інфраструктури й життєво важливих функцій і/або послуг [17] в умовах масштабних соціально-економічних криз, екологічних і техногенних катастроф системно досліджували вітчизняні й іноземні науковці від початку двохтисячних років. Наукова спільнота й політикум останнім часом усе частіше зосереджувалися на антикризовому управлінні в періоди військових конфліктів в окремих країнах і вирішенні проблем, пов'язаних із вимушеною міграцією населення. Проте, повномасштабна тривала війна в Україні має не тільки надзвичайні внутрішні руйнівні наслідки насамперед для її економіки й населення, але й значно впливає на глобальні безпекові, економічні, енергетичні, екологічні, продовольчі й інші ключові аспекти сталого розвитку багатьох країн у Європі та й по всьому світу. Мільйони українських біженців порушили проблему невідкладного впровадження адаптивних механізмів масштабного переміщення населення в Україні, а також вимушеної міграції в інші держави, зокрема, застосування новацій у європейських національних схемах захисту.

Особливості публічного управління в надзвичайних і кризових ситуаціях в умовах воєнного стану досліджували вітчизняні й іноземні науковці. Так, В. Токакис, П. Поліхроніо та Дж. Бустрас [44] досліджували фактори впливу на державне управління під час докризової, кризової та посткризової фаз. К. Еріксон [30] підкреслює, що управління ризиками є кращим підходом, ніж реагування на кризові ситуації постфактум. Й. Бодін, Д. Норстедт та К. Орач [29] ввели термін «комплексна надзвичайна ситуація», виокремили спектр потенційних викликів для будь-якої спільноти чи групи громад. П. Раут та ін. [33] визначили фактори впливу маневреної робочої сили на управління кризами. Водночас Ц. Касаленьо та ін. [34] довели необхідність інвестувати в процеси спільного навчання, що пом'якшує типові управлінські й організаційні недоліки публічного управління під час криз.

Наслідки регіонального й глобального впливу російського вторгнення в Україну досліджено в працях П. Перейра та ін. [43], К. Ейбей та ін. [42]. Вплив воєнних конфліктів на міжнародний бізнес, фінансові ринки, а також ринки, що розвиваються,

досліджували Д. Пандей, Б. Люсей та С. Кумар [38], С. Ейджі [26], А. Сохнавар та Е. Бурі [40], М. Ізелдін та ін. [41], Б. Нілсен, Х. Вехтлер та Л. Женг [37].

Дослідженню національної стійкості України після російського вторгнення присвятили свої публікації Р. Гудвін, Ю. Хамама-Раз, Ю. Лесхем, та М. Бен-Ерза [36]. Водночас А. Миколук [12] серед чинників ефективності публічного управління в умовах воєнного стану акцентує на позитивному впливі процесів децентралізації, які забезпечили розширення повноважень і відповідальності органів місцевого самоврядування, надали громадам оперативну можливість розв'язувати нагальні питання безпеки й економічної стабілізації. Зі свого боку В. Борщевський, О. Василиця, Є. Матвеев [1] визначили фінансовий, соціальний і ринковий механізми ключовими інструментами розвитку публічного управління в новій моделі стратегування нині й на повоєнному етапі. Досліджуючи аспекти адміністративно-правового забезпечення суб'єктів господарювання Л. Чистоклетов [24] стверджує, що в умовах воєнного стану прийняття основних стратегічних рішень щодо вектору розвитку бізнесу є відповідальністю органів публічної влади. При цьому Т. Ялоха, В. Білан, Р. Громадський [25], указали на ризики для відбудови України й наголосили на ролі креативної індустрії в період подолання кризових явищ повоєнного відновлення.

Пріоритети забезпечення потреб вимушених переселенців, їх адаптації, а також проблематики приймаючих громад зазначені в дослідженнях Є. Вариводи та ін. [45], Р. Армітаж [28], Дж. Джордж та А. Аделаджа [31], Ю. Ройтблат та ін. [32], Д. Саліху [27], П. Петах та О. Камишний [39], Ю. Жоу, Г. Гроссман та С. Дже [48], П. Верме та К. Шюттлер [47].

Метою цієї статті є виокремлення ключових аспектів регулювання економічних процесів в умовах масової вимушеної міграції українського населення, а також проблематика відновлення трудових національних ресурсів у період воєнного стану й на повоєнний період, які можуть слугувати напрямами в наступних наукових дослідженнях.

Результати

Антикризове регулювання економіки України на сучасному етапі постало перед трьома основними взаємопов'язаними викликами. Перший полягає в необхідності акумулювання всіх наявних ресурсів і спрямування більшості видатків держбюджету для забезпечення обороноздатності держави, залучення на такі цілі зовнішньої фінансової підтримки. Другий, але не менш критичний, охоплює невідкладні потреби системного відновлення бізнес активності, релокації та підтримки суб'єктів господарювання, забезпечення умов для якнайшвидшої реанімації регіонального розвитку, а також ефективного розподілу обмежених ресурсів для підтримки мінімального й стабільного рівня добробуту населення. Війна поставила завдання одночасного розв'язання проблематики подолання наслідків соціально-економічної кризи, послаблення інфляції і стабілізації платіжного балансу, зміцнення зовнішньоекономічних позицій, реалізації структурних зрушень в економіці, протидії корупції та стимулювання економічного зростання.

І третій виклик, ефективна відповідь на який є беззаперечною умовою економічного відновлення і розвитку держави, пов'язаний із масовою вимушеною міграцією українського населення. Мільйони українських громадян стали внутрішньо переміщеними особами чи біженцями й це наймасштабніша міграція із часів Другої світової війни. В Україні наразі офіційно обліковано 4,8 млн внутрішньо переміщених осіб, однак їх реальна кількість становить майже 7 млн. Кількість українських біженців у Європі перевищила 8 млн [35; 46; 50]. Державне антикризове економічне стратегування потребує постійного фокусування на процесах масової міграції

населення, стабілізації переміщення і/або відтоку її працездатної частини (насамперед, кваліфікованих фахівців, науковців, студентів, жінок і дітей), формуванні концептів привабливості обраного вектору розвитку бізнесу в Україні для повернення біженців із-за кордону, а також розробці програм інноваційної підготовки й оптимального використання трудових ресурсів як у період воєнного стану, так і на повоєнному етапі, ураховуючи перспективи повернення до мирного життя значної кількості військовослужбовців.

Війна призвела до значних економічних втрат для країни, громадян, бізнесу. Половина валового внутрішнього продукту (ВВП) України зосереджена в 10 областях, де відбувалися бойові дії, включно з такими містами, як Харків, Київ і Маріуполь. Найбільших руйнувань зазнали підприємства в Київській, Донецькій, Запорізькій, Харківській, Луганській, Миколаївській областях [9], відсоток яких наведено на рисунку 1.

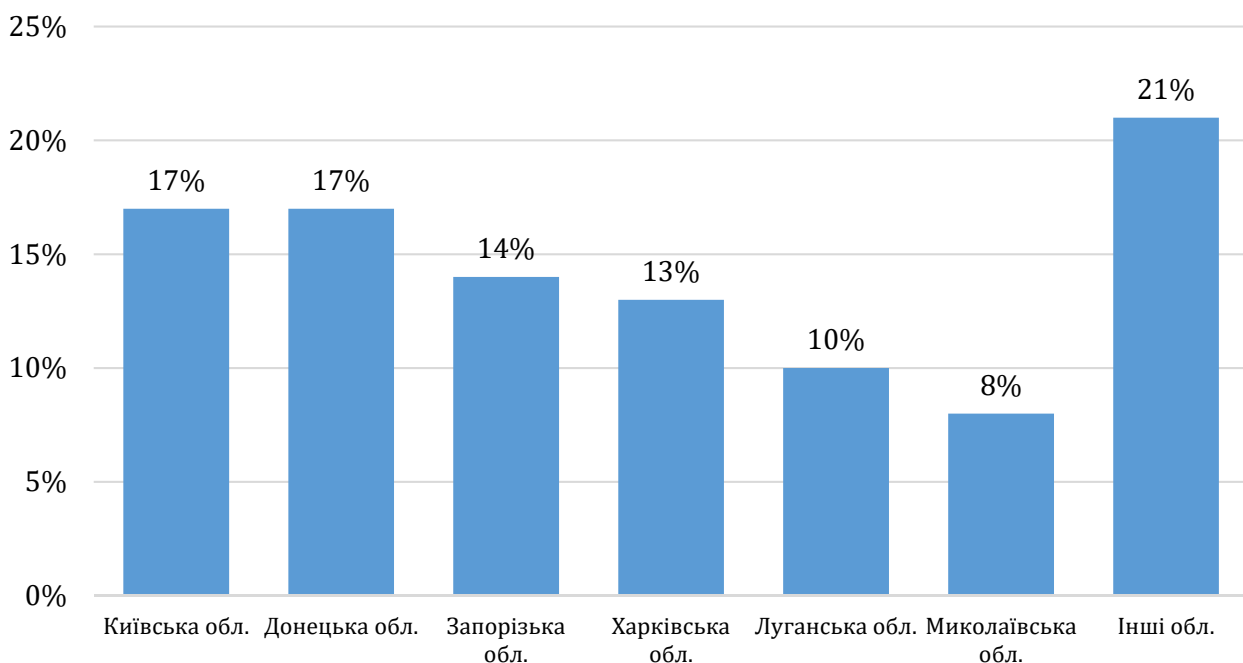

Рис. 1. Відсоток зруйнованих і пошкоджених підприємств в областях України
Джерело: складено автором на основі [9].

На початку війни більша частина підприємств зупинили свою діяльність, третина виробничих структур працювали дистанційно, менше ніж п'ята частина компаній продовжили свою роботу в штатному режимі. На кінець 2022 року українському бізнесу було завдано збитків на 13 млрд дол. США (рис. 2). Серед великих і середніх підприємств 83% зазнали значних ушкоджень, інші 17% — повністю зруйновані [8].

За даними експертів, загальна сума збитків, завданих інфраструктурі України, становить 143,8 млрд дол. США [8], і ці суми продовжують зростати (рис. 3). Водночас, за спільними висновками представників Уряду України, Групи Світового банку, Європейської комісії та Організації Об'єднаних Націй (ООН), потреба на реконструкцію і відновлення тільки за перший рік війни вже сягає вище 411 млрд дол. США [3]. За іншими оцінками, відбудова України становитиме щонайменше 500 млрд євро [49], а її гуманітарні наслідки будуть катастрофічними. Спостерігається радикальний негативний вплив на доходи й рівень життя людей в Україні. За прогнозами, уже найближчим часом 8 млн. людей житимуть у бідності, що підвищує загальний рівень бідності в Україні з 2 до 25% населення.

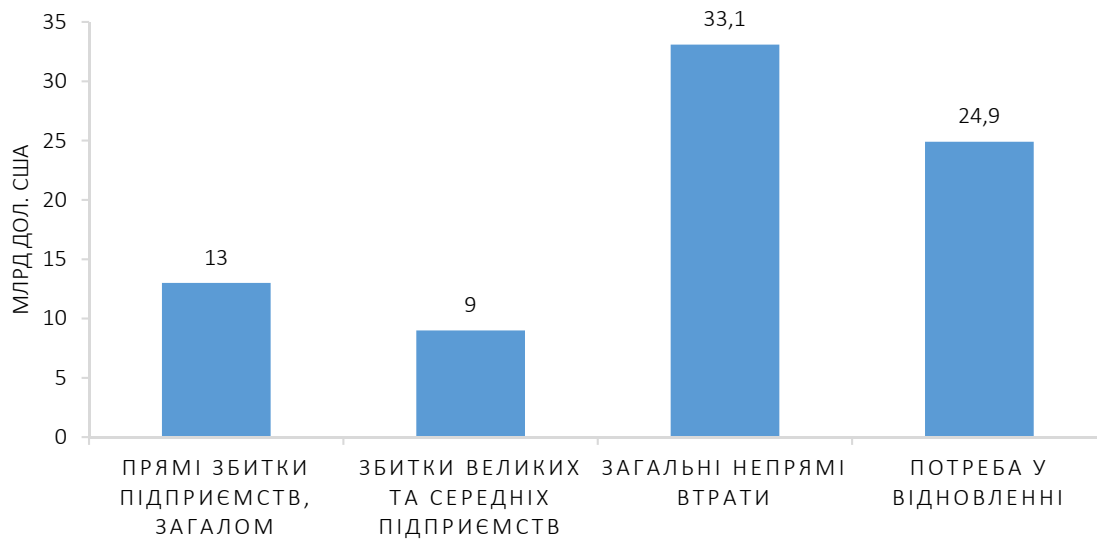

Рис. 2. Збитки / втрати підприємств і потреби на відновлення
Джерело: складено автором на основі [8].

Тип майна		Оцінка збитків, \$ млрд
	Житлові будівлі	53,6
	Інфраструктура	36,2
	Активи підприємств, промисловість	11,3
	Освіта	8,9
	АПК та земельні ресурси	8,7
	Енергетика	8,1
	Ліс	4,5
	Транспортні засоби	3,1
	Торгівля	2,6
	Культура, туризм, спорт	2,2
	Охорона здоров'я	1,8
	ЖКГ	1,4
	Цифрова інфраструктура	0,6
	Адміністративні будівлі	0,5
	Соціальна сфера	0,2
	Фінансовий сектор	0,04
Разом		143,8

Рис. 3. Загальна оцінка збитків інфраструктури за галузями в грошовому вимірі, станом на лютий 2023 року

Джерело: [8].

За рік повномасштабної війни вітчизняна економіка скоротилася на понад 35%, відбулося масове руйнування критичної інфраструктури, зазнали значних ушкоджень об'єкти енергетичного, транспортного секторів, оборонно-промислового комплексу тощо. Міністерство економіки України прогнозує втрати на рівні від третини до половини ВВП [23]. Згідно зі звітом ООН, через російське вторгнення щомісячний дефіцит бюджету України сягає близько 5 млрд дол. США. Хоч ЄС планує виділити 18 млрд євро на економічну підтримку України у 2023 році, економісти ООН вважають, що цього може бути недостатньо, і перспективи української економіки у 2023-2024 роках

залишаються невизначеними через залежність від багатьох факторів, зокрема від термінів припинення бойових дій і початку комплексних відновлювальних робіт [10].

Трансформація антикризового регулювання економічних процесів у період воєнного стану свідчить про його поступову й водночас активну оптимізацію. Від початку 2022 року прийнято понад 100 законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання проблематики стабілізації соціально-економічної ситуації в країні, масового вимушеного переміщення населення, зокрема дотримання соціальних гарантій і підтримки внутрішньо переміщених осіб, біженців й осіб, яким надано тимчасовий захист у країнах ЄС. Вагомою допомогою бізнесу стала програма з релокації, створена Мінекономіки в червні 2022 року, у якій узяли участь понад 600 підприємств, при цьому 390 вже відновили свою роботу в західних регіонах України [21].

Нині Уряд спростив умови ведення бізнесу шляхом переходу на декларативний принцип замість стандартних процедур видачі дозволів і ліцензій [4]. Наприклад, уже за місяць правом проваджувати роботи й надавати послуги на підставі декларації скористалися понад 130 суб'єктів малого й середнього бізнесу [20]. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану», яким встановлено новий механізм правового забезпечення оподаткування господарської діяльності [14]. Вагомим кроком стало ухвалення Закону України щодо е-резиденства, який дає змогу іноземним громадянам і компаніям відкривати бізнес в Україні онлайн [2]. Перспективною для діяльності господарюючих суб'єктів є постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2022 року № 827 [7], яка розширює їх діяльність, надаючи право отримання відповідних дозвільних документів у порядку, строки й на умовах, що передбачені законодавством для провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу й організованих товарних ринків. Також затверджено Порядок надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу для надання безповоротної державної допомоги [6, 15].

До пріоритетних галузей, які мають стати локомотивом для відновлення української економіки [22], належать: (1) високотехнологічне озброєння (military-tech); (2) металургія, гірничо-промисловість й машинобудування; (3) сільське господарство та харчова промисловість; (4) ІТ-галузь. Ключовими аспектами антикризового регулювання економічних процесів у період повоєнного відновлення може стати вибудовування так званої смарт-економіки, а також регіональний розвиток. Смарт-економіка спирається на інноваційні технології, ефективність ресурсів, соціальний добробут, а також передбачає поширення і легкий доступ до інформації, інвестиції, соціальну відповідальність та інтелектуалізацію суспільства. Забезпечення сприятливого інноваційного клімату можливе за рахунок створення вільних або спеціальних економічних зон, зон пріоритетного розвитку, науково-промислових кластерів, активнішого розвитку підприємницької екосистеми, зокрема в закладах освіти, а також впровадження дієвого механізму захисту інвестицій. У фокусі цих процесів має бути подолання хронічних проблем України, пов'язаних з інфляцією, корупцією, політичною нестабільністю, високими податковими ставками, неефективною державною політикою у сфері валютного регулювання і регулювання валютного ринку, недостатньою автоматизацією виробничих процесів і здатністю до інновацій, обмежувальним регулюванням ринку праці, невідповідною якістю інфраструктури тощо. Слід зазначити, що незавершеність судової та податкової реформ зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво, нівелюють стратегії його розвитку.

Другий ключовий аспект антикризового регулювання економічних процесів полягає в системному регіональному розвитку, орієнтованому на підвищення спроможностей базових рівнів місцевого самоврядування. Стратегування економічного відновлення регіонів України має базуватися на аналізі рівня руйнувань, особливостей міграційних процесів населення та релокації виробництва й бізнесів, які є різними для різних регіонів. Водночас Україна стикається зі значними інституційними викликами, пов'язаними з незавершеною адміністративно-територіальною реформою і збільшенням функціональних диспропорцій між органами державної влади й місцевого самоврядування. В умовах тривалої війни збільшуються ризики посилення владної вертикалі на довгострокову й невизначену перспективу. Недостатня урегульованість повноважень місцевого самоврядування і фактичне виключення громадянського суспільства в умовах воєнного стану з процесів соціально-економічного відновлення, формування мобілізаційного резерву, ресурсного забезпечення безпекових заходів, як-от обладнання укриттів для населення, пунктів обігріву й життєзабезпечення тощо, впливають на ефективність взаємодії ланок публічного управління, унеможливаючи прийняття взаємоузгоджених рішень в інтересах громади (адміністративно-територіальних одиниць). Корупція й інші інституційні дисфункції ускладнюють ситуацію, блокуючи дієвість публічного управління в Україні, зокрема належну превенцію непропорційного розподілу ресурсів і/або гуманітарної допомоги, їх неправомірного використання. Убачається, що підґрунтям нових підходів до стратегування регіонального економічного розвитку України мають стати:

- 1) диспозиція регіону (наприклад прикордонні з ЄС і/або з російськими чи білоруськими територіями, зони високого ризику бойових дій, території реінтеграції після окупації тощо);
- 2) ресурсні спроможності з урахуванням традиційних галузей економіки в регіоні й рівня руйнувань/ушкоджень, зокрема земель й об'єктів сільськогосподарського призначення;
- 3) здатність і доцільність унесення регіонів до тих чи інших урядових програм розвитку пріоритетних галузей економіки з урахуванням їх особливостей і безпеки відповідних підприємств (наприклад, створення високотехнологічного озброєння, так само як і машинобудування чи інші виробництва, напевно будуть мати характер територіально розподіленого виробництва);
- 4) наявність необхідних трудових ресурсів, їх стабільність, економічна й соціальна привабливість повернення/переїзду в регіон, ефективність програм фахового навчання/перепідготовки, достатність і сучасність закладів освіти від садочка до університету, а також комплексних програм навчання протягом усього життя;
- 5) інвестиційна привабливість регіону, на яку значно впливає сукупність попередніх чотирьох факторів.

Наступним ключовим аспектом й основою антикризового регулювання економічних процесів є розв'язання проблематики масового вимушеного переміщення населення. Процеси міграції населення в умовах воєнного стану охоплюють внутрішнє переміщення осіб у межах підконтрольній Україні території, а також виїзд громадян в іноземні країни, зокрема, з метою отримання тимчасового захисту і/або статусу біженця. Суттєве переміщення трудових ресурсів, їх хаотичний розподіл регіонами і/або втрата працездатного населення через виїзд за межі країни значно ускладнюють процеси відновлення і розвитку економіки. За даними Агентства ООН у справах біженців (УВКБ ООН), понад 8 млн українських біженців проживають у 34 країнах світу, включно з Європою, із них 4,8 млн зареєстровано за тимчасовими національними схемами захисту [35, 50]. Станом на кінець листопада 2022 року найбільшу кількість

осіб зі статусом тимчасового захисту зареєстровано в Польщі, Німеччині й Чехії (рис. 4). Основні напрями міграційної політики ЄС включають, але не обмежуються забезпеченням можливостей для легальної міграції, заохоченням інтеграції громадян третіх країн, наданням допомоги мігрантам у пошуку житла, працевлаштуванні, здобутті освіти, отриманні доступу до медичної допомоги [11]. Слід зазначити, що 70% дорослих біженців мають вищу освіту й значна їх частина вже отримали роботу в країнах, що їх прийняли. При цьому тільки 12% планують повернутися в Україну в наступні три місяці, 65% хочуть повернутися, але не вирішили коли. Війна принесла реальну загрозу втрати частини найбільш талановитої української молоді, яка отримує стипендіальні програми для навчання за кордоном і може стати потенційно втраченим для країни ресурсом.

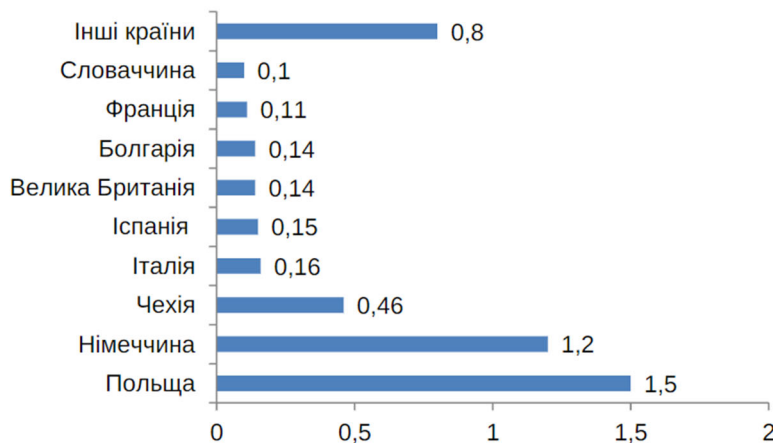

Рис. 4. Кількість українських біженців (млн осіб) зі статусом тимчасового захисту в країнах Європи

Джерело: [11].

Іншу значущу категорію вимушеної міграції становлять внутрішньо переміщені особи. Згідно із Законом [16] внутрішньо переміщеною особою (ВПО) є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах і має право на постійне проживання в Україні. Це особи, яких змусили залишити або покинути своє місце проживання в результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини й надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Термін «внутрішньо переміщені особи» відповідає «*internally displaced persons*» у розумінні Міжнародної організації з міграції (МОМ). Статус України як країни-члена МОМ було у 2002 році ратифіковано Парламентом України.

Уже за два місяці війни кількість ВПО перевищила 8 млн людей. Станом на жовтень приблизно мільйон переселенців знайшли прихисток у понад 5,5 тис. облаштованих місць компактного проживання. Більше всього ВПО налічував східний регіон: у Дніпропетровській, Харківській, Запорізькій областях перебували 1,9 млн ВПО. За оцінками МОМ [46], станом на 05 грудня 2022 року 5,9 млн переселенців переміщені по всій Україні. Найбільша їх кількість у макрорегіонах сходу (1,8 млн), центру й заходу (по 1,1 млн). Планують інтегруватися за поточним місцезнаходженням 785 тис. переселенців, більшість з яких проживають у східному й західному регіонах. Майже дві третини ВПО не планують змінювати місце теперішнього проживання протягом наступних 6 місяців. При цьому 44% потребують підтримки в їх інтеграції. Серед найбільш актуальних потреб ВПО називають фінансову допомогу, а також медичні

послуги. Така ситуація притаманна загалом по Україні: 43% всіх домогосподарств повністю вичерпали свої заощадження, при цьому 42% переселенців вичерпали свої заощадження вже понад 30 днів тому. Серед біженців більша частина (56%) не мали заощаджень і до переміщення. Слід зазначити, що 40% населення України, що становить приблизно 17,6 млн людей, потребує гуманітарної допомоги, з яких 45% — жінки, 23% — діти, 15% — люди з інвалідністю. Загалом по Україні 63% домогосподарств обмежують (нормують) використання газу, електрики й твердого палива.

Нині до нормативної бази, що регулює правовідносини у сфері внутрішнього переміщення осіб, установлення правової, фінансової та іншої допомоги ВПО, належить:

- Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [16];
- Закон України «Про безоплатну правову допомогу» [13];
- Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [18];
- постанова Кабінету Міністрів України від 01 жовтня 2014 року № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» [19];
- постанова Кабінету Міністрів України від 08 червня 2016 року № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» [5].

За останній рік Уряд ужив системних заходів для соціальної підтримки населення. Також запровадив допомогу на проживання ВПО, на виплату якої з держбюджету виділено 52,8 млрд грн, і яку отримали понад 2,3 млн переселенців. Наступним кроком антикризового регулювання економічних процесів в умовах масової міграції населення має стати реанімаційний пакет стратегій із відновлення ринку праці на основі навчання та перенавчання, щоб надолужити втрачені та/або не отримані за період локдауну й війни знання і навички, збільшення частки трудового ресурсу за рахунок жінок і молоді, створення привабливих умов для долучення до відновлення економіки тих громадян, які отримали прихисток за кордоном, водночас спонукаючи їх повернутися в Україну. Відбудова України потребуватиме надзвичайних заходів, спрямованих на усунення наслідків війни, а також структурних реформ, які вирішуватимуть наявні політичні й економічні проблеми. Нова стратегія реструктуризації ринку праці може формуватися на шести основних засадах:

- 1) корекційна базова/професійна освіта для студентів, які тимчасово втратили можливість навчання і/або мають низку кваліфікацію через недоліки дистанційного навчання;
- 2) перепідготовка тимчасово безробітних працівників з метою опанування нових знань і навичок для працевлаштування;
- 3) збільшення частки жінок і молоді в структурі трудових ресурсів, упровадження ефективних програм догляду за дитиною для працюючих матерів, а також кейсів поєднання роботи й навчання за суміжним профілем;
- 4) пошук оптимальних формул залучення вразливих груп (ветеранів, працівників похилого віку, осіб з особливими потребами тощо) до трудової діяльності, установлення для них особливих умов праці й захисту;
- 5) поступова й поетапна адаптація військових й інших бійців Сил оборони та безпеки, зокрема звільнених за станом здоров'я, до умов цивільної праці, упровадження спеціальних програм психофізіологічної підтримки;
- 6) створення сприятливих умов для повернення громадян із-за кордону, зацікавленість у підтримці контактів тимчасових мігрантів з Україною, їх вклад у безпеку й повоєнне відновлення.

Новацією для українського ринку праці може стати зворотний процес дистанційного бізнесу: як свого часу значна кількість підприємців і компаній в Україні працювали на західні й світові ринки, так тепер українські біженці можуть дистанційно працювати на країну, повертаючи й упроваджуючи власні ідеї, стимулюючи відкриття бізнесу в Україні іноземними громадянами й компаніями. Нові антикризові моделі стратегічного регулювання економічних процесів в умовах масового переміщення населення мають бути безперервними, послідовними, спадковими, що не залежать від політичних вподобань чи переконань, і реалізовуватися в межах одного покоління. Чинні засоби публічного управління потрібно адаптувати до більш складногорівня економічних відносин, які характеризуються принципово новими вимірами й параметрами.

Висновки

Проблематика антикризового регулювання економічних процесів в умовах масштабної міграції населення є багатоаспектною, тому її розв'язання потребує міждисциплінарних підходів. Економіка України за рік війни зазнала руйнівного впливу через зниження реального ВВП і безпрецедентне зростання дефіциту бюджету й рівня інфляції, порушення логістики й торгівлі. Водночас війна такого масштабу також має суттєвий вплив на економіку країн ЄС і світу, які впровадили економічні санкції, на партнерів України, долучених до військової, фінансової, гуманітарної допомоги, а також на треті країни, які ризикують потрапити через війну в продовольчу кризу. Експерти стверджують, що війна в Україні може загальмувати або взагалі відтермінувати досягнення цілей сталого розвитку ООН не лише для України, а й для країн ЄС й інших країн, особливо тих, що розвиваються і є більш уразливими до економічних загроз. Наслідки цієї війни вже торкнулися локального й глобального вимірів.

У період воєнного стану в Україні важливу роль у стабілізації економічної руйнації та переорієнтації видатків на потреби національної оборони відіграє саме державне управління та адміністрування. Уряд визначив чотири пріоритетні галузі, які мають стати локомотивом для відновлення економіки: технологічне озброєння, інформаційні технології, сільське господарство, металургія і гірничо-промисловість. Проте, недостатня прозорість, високий рівень корупції, незавершеність судової, податкової та адміністративної реформ зменшують довіру інвесторів, стримують підприємництво, нівелюють стратегії економічного розвитку.

Антикризове відновлення економіки України вже зараз і в повоєнний період, на тлі прогнозованих перспектив фінансового спрямування репарацій, інвестицій, допомоги іноземних партнерів, призводить до висновків про необхідність формування оптимальних моделей регіонального розвитку, чіткого впровадження децентралізованого ризик-орієнтованого процесного підходу до розвитку регіонів з урахуванням фактичного стану їх руйнації та ресурсних спроможностей.

Масштаби міграції українського населення є катастрофічними. Розв'язання проблематики реструктуризації ринку праці виступає базисом антикризового регулювання економіки. За приблизними підрахунками загальна кількість вимушених переселенців усередині країни й біженців за кордон може сягати 30-40% населення України. Слід зазначити, що закордонна міграція, як правило, має тимчасовий характер і за загальною статистикою не більше 10% тимчасових мігрантів залишаються в країні перебування на постійній основі. Проте, стосовно українських мігрантів ситуація інша: тільки 12% громадян, які отримали захист у країнах ЄС, мають намір повернутися додому в найближчі три місяці. Об'єктивна невизначеність щодо тривалості війни й загроза можливого зупинення конфлікту може призвести до того, що більшість

мігрантів не повернуться в Україну, що підвищує ризики значного людського відтоку, зокрема, інтелектуального капіталу. З іншого боку, хаотичний розподіл внутрішньо переміщених осіб регіонами України поряд із руйнацією більшості підприємств і бізнесів призводить до дисбалансу трудових ресурсів, зокрема, збільшуючи кількість безробітних. За прогностичними оцінками, у 2023 році рівень безробіття залишатиметься на рівні щонайменше 26%.

Зазначені в цьому дослідженні ключові аспекти антикризового регулювання економічних процесів в умовах масштабного вимушеного переміщення населення, а також основні засади реструктуризації ринку праці можуть стати напрямами наукових досліджень для формування ефективних стратегій.

Список використаних джерел

1. Борщевський В. В., Василиця О. Б., Матвеев Є. Е. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 2 (76). С. 30–35. DOI: <https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.2.5> (дата звернення: 12.04.2023).
2. Верховна Рада прийняла закон про е-резидентство. *Finbalance*. URL: <https://finbalance.com.ua/news/verkhovna-rada-priynuala-zakon-pro-e-rezidentstvo> (дата звернення: 12.04.2023).
3. Данилишин Б. Збитки України за рік повномасштабної війни сягають понад 135 млрд доларів. *ЕСПРЕСО*. <https://espreso.tv/zbitki-ukraini-za-rik-povnomasshtabnoi-viyni-syagayut-ponad-135-mlrd-dolariv> (дата звернення: 12.04.2023).
4. Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022-%D0%BF/print> (дата звернення: 12.04.2023).
5. Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам : постанова КМУ від 08.06.2016 № 365 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
6. Деякі питання надання грантів бізнесу: постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 № 738. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
7. Деякі питання провадження господарської діяльності у сфері ринків капіталу та організованих товарних ринків на підставі декларації в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 22.07.2022 № 827. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-provadhennia-hospodarskoi-diialnosti-u-sferi-rynkiv-kapitalu-ta-orhanizovanykh-tovarnykh-rynkiv-na-pidstavi-deklaratsii-v-umovakh-voiennoho-stanu-827-770722> (дата звернення: 12.04.2023).
8. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd/> (дата звернення: 12.04.2023).
9. Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. *Kyiv School of Economics*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/> (дата звернення: 12.04.2023).
10. Коваленко О. Війна знищила 35% економіки України – ООН. *УНІАН*. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/viyna-znishchila-35-ekonomiki-ukrajini-onn-12122658.html> (дата звернення: 12.04.2023).

11. Курилюк Ю. Б., Родінова Н.Л., Овчар П. А. Проблеми та перспективи міграційної політики ЄС. *Економіка та суспільство*. 2022. № 46. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-34> (дата звернення: 12.04.2023).
12. Миколук А. В. Публічне управління в умовах військового стану: питання ефективності. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. Вип. 29. С. 45—48. DOI: <https://doi.org/10.32843/pma2663-5240-2022.29.8> (дата звернення: 12.04.2023).
13. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02 червня 2011 року № 3460-VI : станом на 19 листопада 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
14. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20/print> (дата звернення: 12.04.2023).
15. Про внесення змін до порядків, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2022 року № 738 : постанова Кабінету Міністрів України від 27 вересня 2022 року № 1065. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadkiv-zatverdzhenykh-postanovoiu-kabinetu-ministriv-ukrainy-vid-21-chervnia-2022-r-738-i270922-1065> (дата звернення: 12.04.2023).
16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII: станом на 29 жовтня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
17. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 6 листопада 2021 р. № 1882-IX : станом на 05 грудня 2022 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
18. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII: станом на 06 травня 2023 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
19. Про облік внутрішньо переміщених осіб: постанова КМУ від 01 жовтня 2014 року № 509 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2023).
20. Сорока М., Морозов М. Деретуляція бізнесу на період воєнного стану: як спрацювали нововведення. *PRAVO.UA*. 2022. URL: <https://pravo.ua/derehuliatyia-biznesu-na-period-voiennoho-stanu-iak-spratsiuvaly-novovvedennia/> (дата звернення: 12.04.2023).
21. У Комітеті з питань економічного розвитку закликають підприємства активніше долучатись до програми релокації. *Офіційний портал Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223516.html> (дата звернення: 12.04.2023).
22. Уряд робить ставку на розвиток чотирьох пріоритетних галузей, які стануть локомотивом для відновлення української економіки, - Юлія Свириденко. *Кабінет Міністрів України*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-robyt-stavku-na-rozvytok-chotyrok-priorytetnykh-haluzei-iaki-stanut-lokomotyvom-dlia-vidnovlennia-ukrainskoi-ekonomiky-iuliia-svyrydenko> (дата звернення: 12.04.2023).
23. Федорін В. На 10 охоплених війною регіонів припадає 50% ВВП України. Міністр фінансів Сергій Марченко про економічні наслідки війни. Інтерв'ю. *Журнал Forbes Ukraine*. URL: <https://forbes.ua/inside/na-desyat-okhoplenikh-viynoyu-regioniv-pripadae-50-vvp-ukraini-ministr-finansiv-sergiy-marchenko-pro-ekonomichni-naslidki-viyni-intervyu-14032022-4595> (дата звернення: 12.04.2023).

24. Чистоклетов, Л. Г. Адміністративно-правове забезпечення суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану. *Академічні візії*. 2022. № 12. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/82> (дата звернення: 12.04.2023).
25. Ялоха Т. О., Білан В. В., Громадський Р. А. Креативні індустрії як драйвери розвитку світової економіки: прогноз ризиків післявоєнної відбудови України. *Академічні візії*. 2023. № 16. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/187> (дата звернення: 12.04.2023).
26. Agyei S. Emerging markets equities' response to geopolitical risk: Time-frequency evidence from the Russian-Ukrainian conflict era. *Heliyon*. 2023. Vol. 9, Issue 2. E13319. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e13319> (date of access: 11.04.2023).
27. Anxiety, depression and stress among internally displaced persons and host community in an armed conflict region: A comparative study / D. Salihu et al. *Psychiatry Research*. 2022. Vol. 315. 114700. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2022.114700> (date of access: 10.04.2023).
28. Armitage R. War in Ukraine and the inverse care law. *The Lancet Regional Health – Europe*. 2022. Vol. 17. 100401. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2022.100401> (date of access: 11.04.2023).
29. Bodin Ö., Nohrstedt D., Orach K. A diagnostic for evaluating collaborative responses to compound emergencies. *Progress in Disaster Science*. 2022. Vol. 16. 100251. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.pdisas.2022.100251> (date of access: 11.04.2023).
30. Eriksson K. Organisational learning without fire? Risk analyses as a basis for developing crisis management capabilities. *Safety Science*. 2023. Vol. 163. 106144. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106144> (date of access: 11.04.2023).
31. George J., Adelaja A. Armed conflicts, forced displacement and food security in host communities. *World Development*. 2022. Vol. 158. 105991. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.105991> (date of access: 11.04.2023).
32. Immediate physical needs of refugees during the Ukrainian armed conflict of 2022 / Y. Roitblat et al. *Health Policy*. 2022. Vol. 126, Issue 12. P. 1303—1309. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2022.10.008> (date of access: 10.04.2023).
33. Influence of workforce agility on crisis management: Role of job characteristics and higher administrative support in public administration / P. Raut et al. *Materials Today: Proceedings*. 2022. Vol. 61 (3). P. 647—652. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2021.08.121> (date of access: 10.04.2023).
34. In search of the enabling factors for public services resilience: A multidisciplinary and configurational approach / C. Casalegno et al. *Journal of Innovation & Knowledge*. 2023. Vol. 8, Issue 1. 100337. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jik.2023.100337> (date of access: 11.04.2023).
35. Lives on Hold: Intentions and Perspectives of Refugees from Ukraine #2. *UNHCR Regional Bureau for Europe*. URL: <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767> (date of access: 11.04.2023).
36. National resilience in Ukraine following the 2022 Russian invasion / R. Goodwin et al. *International Journal of Disaster Risk Reduction*. 2023. Vol. 85. 103487. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2022.103487> (date of access: 10.04.2023).
37. Nielsen B., Wechtler H., Zheng L. Disasters and international business: Insights and recommendations from a systematic review. *Journal of World Business*. 2023. Vol. 58, Issue 4. 101458. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2023.101458> (date of access: 10.04.2023).
38. Pandey D., Lucey B., Kumar S. Border disputes, conflicts, war, and financial markets research: A systematic review. *Research in International Business and Finance*. 2023. Vol.

65. 101972. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2023.101972> (date of access: 10.04.2023).
39. Petakh P., Kamyshnyi A. Risks of outbreaks: The health concerns of internally displaced persons in Transcarpathia, Ukraine. *New Microbes and New Infections*. 2023. Vol. 52. 101106. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.nmni.2023.101106> (date of access: 10.04.2023).
40. Sokhanvar A., Bouri E. Commodity price shocks related to the war in Ukraine and exchange rates of commodity exporters and importers. *Borsa Istanbul Review*. 2023. Vol. 23, Issue 1. P. 44-54. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.bir.2022.09.001> (date of access: 10.04.2023).
41. The impact of the Russian-Ukrainian war on global financial markets / M. Izzeldin et al. *International Review of Financial Analysis*. 2023. Vol. 87. 102598. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2023.102598> (date of access: 10.04.2023).
42. The Russia-Ukraine war: Implications for global and regional food security and potential policy responses / K. Abay et al. *Global Food Security*. 2023. Vol. 36. 100675. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2023.100675> (date of access: 11.04.2023).
43. The Russian-Ukrainian armed conflict will push back the sustainable development goals / P. Pereira et al. *Geography and Sustainability*. 2022. Vol. 3, Issue 3. P. 277—287. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geosus.2022.09.003> (date of access: 10.04.2023).
44. Tokakis V., Polychroniou P., Boustras G. Crisis management in public administration: The three phases model for safety incidents. *Safety Science*. 2019. Vol. 113. P. 37—43. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ssci.2018.11.013> (date of access: 10.04.2023).
45. Ukraine's most vulnerable need healthcare: Priorities during the armed conflict / Y. Varyvoda et al. *Public Health in Practice*. 2022. Vol. 4. 100296. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.puhip.2022.100296> (date of access: 11.04.2023).
46. Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 11 (25 November - 5 December 2022). *IOM, Ukraine*. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-11-25-november-5> (date of access: 11.04.2023).
47. Verme P., Schuettler K. The impact of forced displacement on host communities: A review of the empirical literature in economics. *Journal of Development Economics*. 2021. Vol. 150. 102606. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2020.102606> (date of access: 10.04.2023).
48. Zhou Y., Grossman G., Ge S. Inclusive refugee-hosting can improve local development and prevent public backlash. *World Development*. 2023. Vol. 166. 106203. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2023.106203> (date of access: 10.04.2023).
49. Zirm J. Ukraine: "Die Entwicklung von 15 Jahren ist ausgelöscht". *Die Presse*. URL: <https://www.diepresse.com/6223189/ukraine-die-entwicklung-von-15-jahren-ist-ausgeloescht> (date of access: 11.04.2023).
50. 1 year on — the global impact of the war in Ukraine. *World Economic Forum*. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2023/03/ukraine-crisis-food-energy-poverty/> (date of access: 11.04.2023).